

Sihabəddin Sührəvərdinin nur haqqında düşüncələrinin qnoseoloji təhlilini iki aspektdən vermək mümkündür: nur - idrak prosesinin irrasional metodu və nur - idrak prosesinin (həm rəşional, həm də irrasional) obyekt kimi. Bunların hər ikisi kompleks şəkildə işraq fəlsəfəsinin qnoseologiyasını təşkil edirlər.

Sührəvərdi istinad etdiyi və özünü davamçısı hesab etdiyi filosoflara müvafiq olaraq elmləri rəşional və irrasional növlərə böldür: bəhs (təhlil, tədqiq) və ilahi hikmət (Geniş bax: 3, s. 11-12). Özünü hər ikisinin bilicisi hesab edən, əsərini məntiqlə başlayıb (rəşional) nur elminə (irrasional) keçən Sührəvərdi kitabının vəsiyyəti bölmündə onu da vurğulayır ki, kitab ona ilham olunub və o, yalnız öz əhli, bu elmi anlayanlar üçündür. Müəllif kitabı oxumazdan əvvəl 40 gün xəlvətə çəkilib Allahın nurunu düşüncə, Kitab sahibinin (Allahın - K.B.) əmrələrinə tabe olmağı məsləhət görür (3, s. 258). Məzmunundan və müəllifin təqdimindən belə aydın olur ki, əsər rəşional elmlə başlasa da bu, bir növ hazırlıq xarakterindədir, əsl hikmət ikinci hissədədir və onu da ancaq Quran sahibinin əmrələrinə uyan və xüsusi mənəvi hazırlıq keçən kəşlər anlama bilər.

Sührəvərdiyə görə, insan bir bərzəx, qaranlıq və nurdan ibarət bir varlıq olduğuna görə ikili xüsusiyyətə malikdir. Onun bədəninə xas hiss və hərəkətlər bədənə nurun əlaqəsindən doğulur (3, s. 204-205), bütün bədən hərəkətləri, düşüncəsi, hiss orqanlarının fəaliyyəti nurdan asılıdır. Bədəni bir zindana, nuru əsirə, nuru isə onu azad edən bir qüvvəyə bənzədən mütləqdir "Bustan əl-Qulub" əsərində insanın vücudunun hər bir neçə ildə materialı dəyişdirməsinə rəğmənlərinin dəyişmədən qalmasını ruhun qalıcılığı və mənəvi təbiətinə bir dəlil kimi göstərir" (2, s. 424). "Qərib qürbətə hekayəti" isə o, alleqorik bir dillə Yəməndən (Şərqdən) göndərilən bir gəyercin vasitəsilə ruhun zülmətdən qurtulub nura qovuşmasını təsir edir (3, s. 289). Deməli, nur bədəni, ona xas hissələri idarə etməklə rəşional düşüncəni tənzimləmiş olur. Eyni zamanda, o, irrasional düşüncənin ilk təkanverici qüvvəsi kimi də çıxış edir. Deyilənlərdən çıxış edərək, işraq fəlsəfəsində nurun metod kimi əhəmiyyəti və rolunu bir neçə növbə bölmək olar: rəşional idrakın tənzimləyicisi və irrasional idrakın təkanverici və aparıcı qüvvəsi kimi.

Varlıqlar arasındakı fərq nurlanmadan asılıdır və nurun təcaillisi, nurlanmanın dərəcəsinə müvafiq olaraq Sührəvərdi varlıqları (cisimləri) "pərdəli" - nurlanmaya tam mane olan, "zərif" - nurlanmaya mane olmayan və "orta" (müqtəsid) - bəzi mərtəbələrdə mane olan (3, s. 187) kimi növlərə böldür. Vurğulayacağı ki, söhbət nurun - ilahi hikmətin qəbul edilməsi vəsiyyəsinəndir. Ona da bildirmişdik ki, hər varlıq Nurlar Nuru ilə həm vasitəli, həm də vasitəsiz olaraq əlaqəlidir və bu əlaqə onlara birbaşa nurlanma imkanı verir. Başqa sözlə desək, insan vasitəli olduğuna kimi, vasitəsiz (irrasional) bilik almağa da qadirdir. Yuxarıda gətirdiyimiz sitatlardan belə məlum olur ki, nurlanma - ilahi nurun zülməti işıqlandırması irra-

sional idrakın ilk mərhələsidir. Bunu qaranlıqdakı nurun ilahi nurla əlaqəsinin göstərməsi və bundan imkanlarının daha da genişlənməsi adlandırmaq olar. Nurlu ələmdən seçkin nəfəslər üzərinə saçılan, dayaq və düşüncə verən, nəfəsləri nurlandıran, gücnəş şüasından daha artıq işıqlandıran nur pəhləvi dilində xürred adlanır. Zərdüşt deyir: "Xürre Allah təalənin zatından saçılır və onunla xəldi biri o birini idarə edir" (3, s. 157). Sührəvərdi

ŞİHABƏDDİN SÜHRƏVƏRDİNİN QNOSEOLOJİ GÖRÜŞLƏRİ

dinin yazdığına görə, Hermes, Platon, Zərdüşt və digər müdriklər bu nurun - düşüncənin şahidi olmuşlar (Geniş bax: 3, s. 156-157). Burada üç məsələyə diqqət yetirək: əvvəla, ilahi ələmdən gələn bu nur davamedicidir və bu, nurlanma prosesinin dialektikasına dələlət edir. İkincisi, bu nur hər varlığın Allahın zati ilə vasitəsiz əlaqəsidir, üçüncüsü, bu nur vahid bir mənbədən olduğuna görə mahiyyətcə də dəyişməz olmalıdır.

Nur iyerarxiyasında "hər naqis nurun kökündə özündən aşağıdakına qarşı isə qaliblik (idarəçilik) var" (3, s. 136). Bundan başqa, "aşağı nur ali nuru əhatə edə bilmir, ali nur isə aşağıdakına hökm edir" (3, s. 185). Hər nur özündən yüksəkədkə nura duyduğu və heç bir söz və hissə təsvir oluncayacaq eşq və şövgə ucalmağa çalışır: "Şövg müvəffəq (bacarıqlı) zatlara (substansiyaları) Nurlar Nuruna aparır. Ən tam şövg ali nura cəzə və ucalmaqla tamamlanır" (3, s. 224). Aşağı nurları yüksəldən, ucalmağa sövük edən hissələrin, halların hər bir nurlanma dərəcəsinəndir: "Ögər bərzəxin məşğuliyyətləri müdəbbir nuru idarə etmirsə, onun müqəddəs nur ələminə olan şövgü zülmətlərə olandan daha çoxdur. Hər dəfə nur və nurlanma artdıqca, qahir nura eşq və məhəbbət də çoxalır. Nurlar Nurundan (gələnlə) zənginlik və yaxınlıq da artır" (3, s. 223). Bu hissələr hər nura - varlığa xasdır, lakin Sührəvərdi bunlar arasından insani - isfəhbud nuru fərqləndirir.

Həm mücərrəd, həm də müdəbbir nur olan isfəhbud nur yalnız insana xas bir nurdur ki, ruh vasitəsi ilə insani idarə edir (3, s. 207). Sührəvərdi yazır: "İsfəhbud nur əhatəedici və hakimdir, çünki cüzi qüvvələr və zata (substansiyaya) hökm etmək ona xasdır. O, bütün hissələrin hissidir. Bütün bədənə parçalanır, (hissələr) onu vahid bir şeyə döndərən isfəhbud nura qaydır" (3, s. 214-215). Mütləqdir ki, bildirdiyinə görə, onlar (isfəhbud nurlar) "qaranlıq substansiyalara qalib gələnlərə onların nur ələminə eşq və şövgü qüvvətlənər, qahir nurlarla işıqlanarlar, onları saf nur ələminə çatdırıran mələk varanar" (3, s. 223-224). Bundan başqa, insan "beş zahiri hiss orqanından

